

UDK 811.163.6'367.628

Domen Krvina

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

Dkrvina@zrc-sazu.si

Andreja Žele

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

andreja.zele@ff.uni-lj.si

O MEDMETIH, ZLASTI O NJIHOVIH RAZLOČEVALNIH LASTNOSTIH: POUDARJEN SLOVARSKI VIDIK

Namen prispevka je zastaviti izhodiščna merila za čim bolj jasno prepoznavanje medmetov in za posledično čim bolj jasno razločevanje zlasti med medmeti in členki v nastajajočem novem razlagalnem slovarju knjižne slovenščine. Obravnava najprej komentira tipologijo medmetov in predstavlja teoretična merila za ločevanje medmetov zlasti od členkov, praktična slovarska predstavitev medmetov pa je pospremljena z novo tipologijo slovarskih razlag za medmete in s problemskimi komentarji.

Ključne besede: medmet, razločevanje, členek, slovar, razlage

This article establishes the basic criteria for differentiating interjections from other parts of speech, thus making it possible for the newest growing explanatory dictionary of standard Slovenian to consistently pursue as clear a distinction as possible between interjections and particles. First, it comments on the existing typology along with a description of theoretical principles for distinguishing interjections from particles in particular. Afterwards, a new typology of dictionary definitions for interjections is given with related commentary, accompanied by a practical dictionary presentation of some interjections.

Keywords: interjection, distinction, particle, dictionary, definitions

0 Medmeti

Medmet je beseda – sporočilo, kar pomeni, da deluje pomensko in tako posledično intonančno povsem neodvisno. V slovenskem jezikoslovju je z vsebino celovitega govornega dejanja splošno označen kot »slogovna varianta stavka« (Vidovič Muha 1984: 144) ali »modificiran izraz stavčne povedi« (Vidovič Muha 2000: 31).¹

Z vidika pragmatične situacijskosti in funkcijskosti je meja med aktualizacijo povedi/besedila in čustvenim obarvanjem povedi/besedila hkrati tudi orientacijska ločevalna meja med členki in medmeti; če imajo na splošno členki poudarjeno spo-

¹ Prim. tudi poglavje Kategorialni pomen ali pomen kot skladenjska funkcija, zlasti graf 8 (Besedne vrste glede na skladenjsko vlogo) (Vidovič Muha 2000: 30, 31).

ročanjsko (aktualizacijsko) vrednost, je pri medmetih večji poudarek na razpoloženskem vrednotenju sporočanega. In če so s komunikacijskega vidika členki sestavine govornega dogodka, so medmeti celoviti govorni dogodki. Ravno z vidika celovitega govornega dogodka je pri uporabi medmetov pričakovan ali celo zahtevan naslovnik.

0.1 Slovnične lastnosti medmetov

Pomen. Z vidika označevanja oz. poimenovanja imajo medmeti glede na druge besedne vrste najširši in (posebej ob izražanju razpoloženja) razmeroma neustaljen pomen – isto vsebino lahko namreč neodvisno še razpoložensko označijo oz. se nanjo lahko odzovejo tudi povsem na novo, neustaljeno in tako pomensko neskladno, npr. *Oo, to pa je presenečenje!*, *Bravo! Bolj ga nisi mogel polomiti!* Zlasti pomen razpoloženskih medmetov lahko pogosto niha med dvema skrajnostima spontanega vrednotenja (prim. npr. *fak*): negativno–pozitivno in obratno. Če taka raba ni zgolj okaziionalna, in se uveljavi pri večjem številu govorcev, se ustali tudi z uvrstitvijo v slovar.

Vloga. Medmeti so večinoma besede-povedi oz. pastavčne povedi in so tako neposredno vključeni v besedilo. Kot stavčne povedi imajo lastnosti stavčne intonacije, ki je tudi pomenskorazločevalna. Glede na svojo komunikacijsko vlogo se ločujejo na eni strani razpoloženski medmeti in vsaj po svojem nastanku onomatopejski medmeti ter na drugi strani velelni medmeti (velelnice in vabni klici za ljudi in živali ter zvalnice) in pozdravni medmeti.

Oblika. So nepregibna besedna vrsta, a v nasprotju s prislovi se ne stopnjujejo in tudi nimajo enotne tvorbe (kot to velja za prislove: zlasti iz pridevnikov). Primerjalno z drugimi besednimi vrstami v slovenščini je tako pri medmetih kot tudi pri členkih pogostejša tvorba **sklapljanje**. Pri sklopnih medmetih, ki so npr. po Slovaški akademski slovnici (1966) obravnavani kot ‚drugotni medmeti‘ (druhotné citoslovca, 808), gre največkrat za podvajanje tipa *kuku, ejej*; pogosti so izimenski tipa *Ježešmarija, bogpomagaj*; pa tudi večbesedni pozdravi tipa *lahko noč* ipd; redkejšje pa velelnice tipa *nate*.

Medmetom ustrezajo tudi vse morfološke lastnosti **sklopov** kot besedotvorne vrste iz govora:

- a) končniška homonimnost sklopnih medpon in pripon ter odsotnost medponskega obrazila,
- b) številčna nerelevantnost in pomenska ter oblikovna samostojnost predmetno-pomenskih besedv sklopu, c) pretvorbena enakost vseh besed, neposredno iz govora (Vidovič Muha 1988: 32).

Sklopni medmeti so, v nasprotju s sklopnimi členki, uporabljani pastavčno. Po pričakovanju (minimalna neciljna komunikacijska in zlasti čustvena vrednost) so najboljše skupina a) razpoloženski medmeti. Glede na izražanje raznovrstne in raznostopenjske čustvenosti so jim blizu in jim sledijo b) posnemovalni/onomatopejski

ski medmeti, in še c) zvalnice, velelnice, pritrtilnice in pozdravi kot pozivni/velelni medmeti in pozdravni medmeti. Na večjo ali manjšo stopnjo čustvenosti zlasti pri skupini a) pogosto opozarja tudi slovarska čustvenostna oznaka *ekspr(esivno)*.

- a) **Razpoložensjske medmete** največkrat predstavljajo vzkliki, ki so prvotno lahko bili tudi zvalnice. Različna čustvena stanja lahko označimo kot a₁) željo: *To bo, bogdaj, v redu*, a₂) hvaležnost (tu gre za odzivno-namerne medmete, več v nadaljevanju): *Pa boglonaj za pijačo*, a₃) strah, obup: *Bogpomagaj, kako je hudo*, a₄) negotovost: *Bogve, zakaj ga ni*, a₅) veselje, razigranost: *Zavriskajmo, juhuhu*, a₆) prizadetost (hkrati lahko tudi ‚strah‘): *Jojmene, kaj bo rekel oče*, a₇) začudenje, presenečenje: *Jojna, kakšnega konja imate*.
- b) **Posnemovalni/onomatopejski medmeti**, kot že poimenovanje pove, zgolj posnemajo glas živali ali zvok predmeta, naravnih pojavov (ne glede na to, ali je glas izvorni ali pa ga v posnemanju proizvaja človek): *bombrbam, cicifuj, hehe, hihi, hoho, huhu, kuku, kukuk, kukuru, pikpok, uhuhu, žigažaga*.
- c) **Zvalnice, velelnice, pritrtilnice/nikalnice in pozdravi** – pozivni/velelni medmeti in pozdravni medmeti so izraženi s: c₁) pozivi: *Ahoj, kje ste; Aufbiks, pridi, če imaš kaj korajže!*, c₂) velelnice: *Nate, hranite ga*, c₃) navadno podkrepjene pritrtilnice/ nikalnice:² *Arduš, sem se ustrašil!*, *Bogve, ne poznam ga!*, *Krščenduš, kako me zebe!*, *Mejdun, je to lep pes!*, *Tako dobro se ti ne bo več godilo, primojduš!*, *Vseeno*,³ *morali bi si vzeti čas!*, *Hudo je, resda!*, c₄) pozdravi: *No pa adijo/zbogom!*, *Bogdaj, dober dan!*

Ravno poskus delitev sklopnih členkov in medmetov z upoštevanjem skladenj-skopomenskega in funkcijsko-razvrstitvenega vidika dodatno dokazuje nejasno oz. prehodno razmejitev med členki in medmeti – oboje so lahko npr. *resda, seveda, vse-eno, vragšigavedi, zagotovo*. Pri ločevanju med členkovno in medmetno rabo je za razpoložensjske medmete bistvena višja ali pa kar najvišja stopnja skladenj-skopomenske samostojnosti.

Vprašalnica. Glede na svojo pomensko in intonančno osamosvojenost nimajo vprašalnice.

0.2 Vidiki delitve medmetov

Z vidika slovarskega opisa velja opozoriti na precej podrobno delitev medmetov v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 451–62). Tri izhodiščne skupine medmetov so namreč še dodatno razdelane v podtipe, ki so koristni in dovolj povedni tudi za nadaljnjo slovarsko obravnavo posameznih medmetov. Tako so a) razpoložensjski medmeti dodatno razdeljeni glede na glasovno in oblikovno zgradbo, tj. glede na sporočilnost uporabe posameznih samoglasnikov in določenih soglasniških sklopov, b) posnemo-

² Za to skupino velja, da so nekoliko bližji razpoložensjskim. Gre za odzivno-namerni tip (več v nadaljevanju), kjer govorec v razlagi izjemoma ni izpostavljen, vendar ‚izraža podkrepitev trditve‘.

³ Tudi v vlogi podkrepjene pritrtilnice ali nikalnice.

valni medmeti so ločeni glede na b1) šume v zvezi s človekom, b2) živalsko oglašanje, b3) zvoke naprav, b4) slušne vtise kretnje ali giba, in c) velelni medmeti glede na c1) velelnice za ljudi, c2) velelnice za živali s podskupinama c2a) vabnih klicev in c2b) zvalnic in pozdravov.

Kot rečeno, vse našete skupine pomagajo razpoznavati različne tipe tudi za oblikovanje dovolj jasnih razločevalnih funkcijskih razlag v slovarjih,⁴ podtipi pa zlasti pri vsebini razločevalnih pomenskih sestavin (npr. »posnema **glas [živali]**, **zvok [predmeta, naravnega pojava]**«, »uporablja se, ko govorec želi **[koga]** pozvati, spodbuditi naj ... / želi poklicati, spodbuditi **[žival]**, naj ...«).

0.3 Glavne razločevalne lastnosti med medmeti in členki

- a) Oboji predstavljajo zakrito poved, vendar **medmeti** navadno daljše celovito osamosvojeno besedilo.
- a1) Členek je vedno znotrajstavčni modifikator z leksikaliziranim izrazom, **medmet** pa je modifikator cele stavčne povedi z ne vedno leksikalizirano izrazno podobo, slednje velja zlasti za razpoloženske medmete.
- b) **Stavčna in**
- b1) **fonetična osamosvojenost** (površinski kazalnik so pri zapisanem besedilu vejice, pri govorjenem premori v govoru): **medmet** +, členek –.
- c) **Naklonska modifikacijskost** (inherentna prisotnost ocene, vrednotenja ne glede na (pod)tip) in njena **izrazita vezanost na posamezni stavčni člen**: **medmet** – (določena stopnja naklonskosti pri razpoloženskih), členek +.

Zgoraj našete razločevalne lastnosti so dokaj dobro vidne v kontrastivnih rabah (**medmet**–členek) tipa *No, reci kaj – Daj mi no mir, Nehaj no že s svojim sitnarjenjem!, Ah! Jutri bo nov dan – Ah on! Ah kaj bi!, E, ga bo že minilo! E! Pa smo ga dobili, Eh! Ne vem, Eh, kaj bo ta!, Eh, bo že kako – E malo je takih, E kaj, do smrti bom že živel!*⁵

1 Slovarska obravnava medmetov

Pri slovarskem opisu medmetov je koristno zavedanje, da gre pretežno za t. i. »zakrito leksikalizirano govorno dejanje« (Vidovič Muha 2007: 400–01), ki ga najbolje izraža stavčni tip pomenske razlage 'kdo izraža .../ kdo uporablja za ...' (Vidovič Muha 2000: 87–88).

⁴ Glede na poudarjeno sporočanjisko-pragmatično obvestilnost funkcijske razlage pri medmetih bi lahko govorili tudi o sporočanjisko-pragmatičnih razlagah.

⁵ Na večino teh razločevalnih lastnosti je na primeru slovaščine že sorazmerno zgodaj opozoril Josef Mistrík (1959).

Pri medmetih kot uslovarjenih govornih dogodkih je torej v razlago najpomembnejše čim boljše ujeti sporočanje-pragmatični pomen. V ospredju so pomeni različnih 'razpoloženj', 'namer' ter antropomorfiziran prikaz 'živalskih oglašanj' in 'različnih zvokov (iz okolja)'. Določene okoliščine morajo biti predstavljene v zvezi z govorečim oz. tvorcem besedila, kdaj tudi z dodanimi prostorskimi in časovnimi opredelitvami izrečenega.

1.1 Obravnava medmetov v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) in Slovenskem pravopisu (SP 2001)*

SSKJ

Uporabljena je **funkcijska razlaga**, navadno tipa *izraža* + *samostalnik* [ki poimenuje čustvo/občutje, zahtevo/ukaz, pozdrav, dejanje s tako vsebino itd.; lahko tudi le <podkrepitev trditve>].

Zaradi obveznega posamostaljenja lahko razlaga ponekod zveni nekoliko nerodno, npr. **bav** *izraža prestrašitev koga*.

Pri **velelnih/pozivnih medmetih** se ponekod uporablja tudi razlaga *za* + *glagolnik* (npr. **aja**: *za usipavanje otroka*) ali *pri* + *glagolnik* (npr. **búc**: *pri nagajivem zbadanju*) ali tudi kar sinonimna velelniška razlaga, npr. **ápage**: *knjiž. izgini, poberi se*, **bàle**: (nar. dolensko) *pridi, pojdi*. Pri **posnemovalnih medmetih** je razlaga *posnema* (*kakšen glas/zvok česa, pri čem*).

Dodatna opredelitev okoliščin dejanja je navadno podana v kvalifikatorskem pojasnilu, npr. **ahoj**: pri klicanju na daljavo *izraža opozorilo*, **àlo**: pri nagovoru *izraža opozorilo*. Konverzni (izsamostalniški) medmeti imajo v medmetni rabi pogosto samo kvalifikatorsko pojasnilo *kot vzklik* ipd.

SP 2001

Medmeti sicer niso razloženi, so pa v besednovrstni oznaki dodatno opredeljeni glede na tip (4): razpolož. medm., posnem. medm., velel. medm., pozdrav. medm.

Komentar: v SSKJ je tako pri glavnem tipu (*izraža* + *samostalnik*) kot pri podtipih (zlasti *posnema glas/zvok*; *za/pri* + *glagolnik*) vidna jasna odločitev za funkcijsko razlago, kar je besedni vrstni ustrezno; v nasprotju s SP 2001 SSKJ členkov tipološko ne opredeljuje, v manjši meri na to kaže sama razlaga (zlasti pri posnemovalnih medmetih).

Kot že omenjeno, zasnovanost sicer ustrezno izbrane funkcijske razlage tako, da je nujno posamostaljenje in da občutje/razpoloženje ali poziv ni pripisovan nikomur, vsaj občasno povzroča težave pri ubeseditvi (npr. *izraža prestrašitev koga*) in ne opozarja dovolj na minimalno komunikacijsko in zlasti čustveno vrednost, vedno vezano na osebo oz. govorca.

1.2 Primerjalna in kontrastivna obravnava zlasti z nekaterimi sodobnejšimi razlagalnimi slovarji slovanskih jezikov (poljščina, češčina in slovaščina, ruščina)

Kot primer navajamo zlasti nekatere novejše (nastajajoče) slovarje slovanskih jezikov (gl. tudi Perdih 2016: 42–49), pri čemer podrobneje predstavljamo tri oz. štiri od njih.

WSJP (*Wielki słownik języka polskiego*)

Besednvrstna opredelitev: »wykrzyknik«:

Razlaga: v osnovi sicer **funkcijska**,⁶ vendar z **abstraktnim samostalnikom** (navadno *słowo*, *wyraz*) kot izhodiščno sestavino razlage,⁷ pri razpoloženskih medmetih občasno z vključenim govorcem in njegovim razpoloženjem/občutjem in/ali reakcijo na kaj, npr. **ach**: *wyraz służący do zewnętrznienia emocjonalnej reakcji nadawcy na coś*.

Primeri: **wstyd III**: *słowo używane dla potępienia czyjegoś postępowania lub czyichś słów*; **halo**: *słowo używane dla zwrócenia czyjejs uwagi i w rozmowach telefonicznych w celu nawiązania kontaktu lub jego podtrzymania*; **marsz**: *wojsk. słowo używane jako komenda do szybkiego, energicznego ruszenia z miejsca*.

Pri posnemovalnih medmetih se dodaja ‚dla našladovanja dźwięku‘ (~ za posnemanje zvoka), npr. **bęc**: *wyraz służący do našladowania dźwięku, jaki powstaje, gdy coś lub ktoś spada i uderza w coś*.

Kot je vidno iz zgornjih primerov, je uvajalni oz. razvijalni glagol po samostalniku kot izhodiščni sestavini razlage zlasti *używać* (~ **uporabljati**), občasno *służyć* – izrazito je torej poudarjena predvsem sporočanjško-pragmatična vloga medmeta.

*Akademický slovník současné češtiny*⁸

Besednvrstna opredelitev: »citosl. (citoslovce)«:

Razlaga: v osnovi sicer **funkcijska**, vendar z **izglagolskim samostalnikom** (*vyjádření*, *výraz*, *zvolání*, *povzdech/vzdech*; *pozdrav*, *příkaz*, *výzva*, *povel*, *pobídka*, *pokárání*, *napomenutí*, *odpověď*, *ukončení*) kot izhodiščno sestavino razlage; govorec je vključen le redko, npr. **amen**: 2. *ukončení promluvy, zprav. vyjadřující, že mluvčí nechce o tématu dále mluvit*.

⁶ Za utemeljitev razlik med pomensko in funkcijsko razlago gl. prispevek Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata (Vidovič Muha 2003: 41).

⁷ Z »izhodiščno sestavino razlage« označujemo besedo, ki uvaja funkcijsko razlago in je zato (za uporabnika slovarja) vizualno najbolj izpostavljena.

⁸ Za predstavitev medmetov v monografski izdaji izbranih poglavij iz koncepta slovarja gl. tudi Čermáková idr. (2016: 41–44).

Samostalnik (zlasti *vyjádření* ~ izraz) kot izhodiščno sestavino razlage dopolnjuje ali samostalnik v rodilniku (*samostalnik + samostalnik_{rod.}*, npr. **a IV**: 1. *vyjádření* údivu, překvapení, 3. *vyjádření* skepse, lhostejnosti, odevzdanosti), pri velelnih/pozivnih medmetih v predložnem dajalniku (*samostalnik + samostalnik_{predl. daj.}*, npr. **akce II**: *příkaz k* zahájení, *natáčení* filmové aj. scény *užívaný* režisérem; **alou**: 1. *pořádka ke* zrychlení pohybu, *k* rychlému odchodu), pri pozdravnih v mestniku (*samostalnik + samostalnik_{mest.}*, npr. **adié**: *pozdrav při* loučení) ali pa razlago razvija glagol, zlasti *výjadřovat* (~ **izražati**), npr. **ale III**: 1. *zvolání* *vyjadřující* údiv, překvapení; **auvajs**: *zvolání* *vyjadřující* bolest, redkeje *používat* (~ uporabljati), npr. **ahoj**: *pozdrav používaný při setkání i loučení mezi lidmi, kteří si tykají* – izrazito je torej poudarjena zlasti razpoloženska vrednost medmeta, njegova emotivna funkcija, kar tudi ustreza dobessednemu prevodu besede *citoslovce* (,besedje za občutja‘).

Slovník současného slovenského jazyka

Velja podobno kot za zgoraj opisani češki slovar *Akademický slovník současné češtiny*.

Tolkovij slovar 'Ušakova ter *Tolkovij slovar' russkogo jazyka* (slovar Ožegova in Švedove)

Besednovrstna opredelitev: »meždometie« (tako kot v slovenščini neposredni kalk latinskega poimenovanja **interiectio** iz *inter* + *iacere* (dobessedno »vreči/metati vmes«)):

V **slovarju Ušakova** se pri razlaganju medmetov, podobno kot v poljskem in češkem nastajajočem slovarju *Wielki słownik języka polskiego* ter *Akademický slovník současné češtiny*, večinoma uporablja v osnovi sicer **funkcijska razlaga, vendar z abstraktnim samostalnikom** (zlasti *vyraženie*) kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **Ай**, междом. 1. **Выражение** боли или испуга. Ай! Закричала девочка, увидев мышь. 2. Выражение упрека или укоризны. Ай, как нехорошо!, **Ой** и **Ой-Ой-Ой** (оёй), междом. (разг.). **Выражение** испуга, удивления или страдания. Ой, как напугал ты меня).

Včasih se uporablja tudi funkcijska razlaga z glagolom *vyražает* (~ izraža) kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **БА**, междом. (разг.). **Выражает** удивление при неожиданности. Ба! ты откуда? Ба! кого я вижу!), pri velelnih/pozivnih medmetih lahko z okrajšavo *upotr. kak* (~ uporabljeno kot) (npr. **III-III**, междом. Употр. как призыв соблюдать тишину. Молчать! молчать! дьяк думный говорит: ш-ш - слушайте! Пушкин.). Pri velelnih/pozivnih medmetih se pojavlja tudi sinonimna razlaga z velelnikom in običajna s samostalnikom kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **МАРШ**, междом. в знач. пов. накл. (фр. marche - иди!). **Иди!** пошел! **убирайся!** Марш отсюда! [...] **Шагом марш!** (воен.) –**команда** для начала движения, маршировки).

Pri posnemovalnih medmetih razlago predstavlja pojasnilo v obliki »o čem« (npr. ГАВ, звукоподраж. **О лае собаки.** – *Прр... гав! гав!* – Пстой, некусайся.Чехов.).

V slovarju Ožegova in Švedove se prav tako uporabljata tako **funkcijska razlaga z glagolom** *vyražает* kot izhodiščno sestavino razlage (npr. АЙ и АЙ-АЙ-АЙ [айяй], межд. 1. **Выражает** самые разные чувства: испуг, боль, упрек, порицание, удивление, одобрение, насмешку. Ай, больно!, **БА** межд. **Выражает** удивление. Ба! Кого я вижу!) kot tudi – zlasti pri velelnih/pozivnih medmetih – v osnovi sicer funkcijska razlaga, vendar s pretežno izglagolskim samostalnikom kot izhodiščno sestavino razlage, ki je razvita z glagolom v nedoločniku ali deležniku (npr. СТОП!, межд. Призыв остановиться. С; ни с места!, **ЦЫЦ** межд. (прост.). **Окрик**, выражающий запрет, приказание прекратить что-н. или замолчать. Ц., ты!). Se pa pri velelnih/pozivnih medmetih uporablja tudi funkcijska razlaga z glagolom *vyražает* kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **Ш-Ш!** [произносится протяжно], межд. **Выражает** призыв к тишине, к молчанию).

Komentar: V naštetih slovarjih slovanskih jezikov se za razlaganje medmetov najpogosteje uporablja v osnovi funkcijska razlaga z abstraktnim ali izglagolskim samostalnikom (navadno *izraz, beseda*, vendar lahko tudi natančneje, npr. *vzклик, vzdih, poziv, ukaz, pozdrav* itd.) kot izhodiščno sestavino razlage. Opredelitev »v osnovi funkcijska« opozarja, da je izhodiščna sestavina razlage samostalnik, sicer res dodatno razvit ali z drugim samostalnikom, lahko za predlogom, ali z glagolom, navadno *izražati*. Zlasti v obravnavanih ruskih slovarjih se izmenjuje uporablja tudi funkcijska razlaga z glagolom *izražati* ali *uporabljati* kot izhodiščno sestavino razlage.

V osnovi funkcijska razlaga s samostalnikom kot izhodiščno sestavino razlage ima svoje prednosti in slabosti. Prednost je zlasti možnost natančnejše opredelitve tipa odziva pri razpoloženskih ali poziva (spodbude, ukaza) pri velelnih/pozivnih medmetih (prim. tudi Čermáková idr. 2016: 42–43). Vendar pa je takšen podatek mogoče umestiti tudi v pojasnilo, npr. *kot vzlik, z vzdihom* ipd. Slabosti sta predvsem dve: najprej neuskkljenost z ubeseditvijo razlage, ki je v naštetih slovarjih večinoma navzoča pri členkih, tj. funkcijska razlaga z glagolom kot izhodiščno sestavino razlage, saj je enotnost razlagalnega tipa glede na besedno vrsto (modifikacijska) tako z vidika slovničnega opisa kot tudi z vidika uporabnika slovarja smiselna in zaželena. Druga, s prvo povezana slabost, se najizraziteje kaže pri konverzijah medmeta v samostalnik in obratno. Te so, kot bomo videli pri obravnavi konkretnih slovarskih sestavkov v nadaljevanju, zlasti pri posnemovalnih (posnema oglašanje/zvok > oglašanje/zvok; nosilec oglašanja/zvoka), pa tudi pozdravnih medmetih razmeroma pogoste. Ob razlaganju medmeta s samostalnikom kot izhodiščno sestavino funkcijske razlage bi se ob konverziji medmeta v samostalnik razlaga – tokrat pa pomenska razlaga z uvrščevalno pomensko sestavino – glasila povsem enako kot pri medmetu. Zlasti ob obravnavi konverzije znotraj enega slovarskega sestavka je to problematično ne le vidika slovničnega opisa, temveč tudi z vidika uporabnika slovarja.

Ker se zlasti v obravnavanih ruskih slovarjih uporablja tudi funkcijska razlaga z glagolom *izražati* ali *uporabljati* kot izhodiščno sestavino razlage in ker tak tip raz-

lage najdemo tudi v mnogih slovarjih neslovanskih jezikov, npr. prosto dostopnem Oxfordovem, Macmillanovem ali Longmanovem slovarju sodobne angleščine – razlaga se glasi »used to/as/when ...« – ali pa npr. prosto dostopnem španskem slovarju Španske kraljeve akademije – razlaga se glasi »u.(sado/a/os/as) para/como ...« – se zdi enotno s členkom najbolj smiselno in učinkovito uporabljati funkcijsko razlago z glagolom kot izhodiščno sestavino razlage.

1.3 Predstavitev novih slovarskih sestavkov z medmeti⁹

Razlage, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, upoštevajo tako dosedanje teoretične ugotovitve (zlasti pri delitvi medmetov) kot tudi zgoraj opisane razlagalne strategije, uporabljene v drugih nastajajočih, zlasti slovanskih slovarjih (predvsem pri ubeseditvi razlage).

Naj posebej izpostavimo, da je tako pri razdelitvi medmetov kot oblikovanju funkcijske razlage zaradi njene poudarjene sporočanjško-pragmatične obvestilnosti eden najpomembnejših slovaropisnih pripomočkov komunikacijska funkcija, ki jo posameznemu medmetu lahko pripišemo. Zaradi enostavnosti in obenem preciznosti je zelo uporabna temeljna tipologija komunikacijskih funkcij, kot jo je predlagal že Roman Jakobson (1956; 1960).

Ob prevladujoči čustveni, razpoloženjsko-odzivni vrednosti medmeta (mišljen je čustveni odziv na konkretno situacijo, ki ustvarja določeno razpoloženje) izstopa EMOTIVNA funkcija. Zato se v razlagi kot izhodiščna sestavina razlage oz. razlagalna nadpomenka uporablja glagol *izraža*. Ravno zaradi možnosti individualne obarvanosti je pri teh medmetih težje oblikovati jasno in izčrpno razlago. Zaradi naštetega razpoloženjski medmeti najpogosteje tvorijo presečno polje s členki, pri katerih je tipična definicijska lastnost ravno prisotnost subjektivne ocene, vrednotenja.

Ob prevladujoči zunanji usmerjenosti in poudarjeni pragmatični vlogi medmeta izstopa KONATIVNA funkcija. Zato se v razlagi kot izhodiščna sestavina razlage oz. razlagalna nadpomenka uporablja glagol *uporablja se*.

Ob prikazovalni vlogi medmeta, ko ta posnema zlasti zvoke iz okolice, izstopa REFERENCIALNA funkcija. Zato se v razlagi kot izhodiščna sestavina razlage oz. razlagalna nadpomenka uporablja glagol *posnema*.

V razlagi razpoloženjskih in pozivnih/velelnih ter pozdravnih medmetov je praviloma (tj. razen kadar medmet zgolj poudarja trditev, npr. *Fak ej, kako pogrešam tista leta*) vedno izpostavljen govorec. Obe, tako emotivna kot konativna funkcija, sta namreč izrazito vezani na dejavnost govorca (Jakobson 1960).

⁹ Slovarski sestavki, izbrani kot ponazorilo, predstavljajo trenutno, delovno (tj. ne nujno končno) različico v slovarski bazi eSSKJ.

Bistvena novost novih slovarskih sestavkov po predlagani tipologiji razdelitve medmetov, kot izhaja iz obstoječih teoretičnih ugotovitev,¹⁰ je, da se **tip medmeta** opredeljuje na pomenski ravni in se zato **mora odražati v sami razlagi**, in ne besednovrstno.

Zgornje lahko povzamemo v naslednjo tipologijo razlag:

1) **Razpoloženski** (odzivni z vrednotenjem) **medmeti**

Prevladuje EMOTIVNA FUNKCIJA

IZRAŽA, da govorec + glagol

2) **Veelni/pozivni medmeti**

Prevladuje KONATIVNA FUNKCIJA.

UPORABLJA SE, ko govorec želi koga/žival + glagol (*pozvati, spodbuditi, povabiti* itd.);

2a) **odzivno-namerni**

Mešani tip med razpoloženskimi (odziv in vrednotenje) in velelnimi/pozivnimi (usmerjenost navzen, pragmatična vloga v smislu namere brez izrazitega poziva). Z razpoloženskimi medmeti jih družijo tudi pogosto presečno polje s členki.

Navzoči sta tako EMOTIVNA kot KONATIVNA FUNKCIJA.

UPORABLJA SE, ko govorec želi komu + glagol (*pokazati, dati* itd.)

Npr. *No, vidiš, saj gre, No, no, ni treba pretiravati;*

2b) **pozdravni**

Prevladujeta KONATIVNA in FATIČNA FUNKCIJA.

UPORABLJA SE, ko govorec koga + glagol (*pozdravi* itd.).

Zaradi prisotnosti namere, pri čemer je lahko izrazitejši poziv prisoten (veelni/pozivni medmeti) ali ne (odzivno-namerni), bi lahko celotni tip 2 imenovali tudi namerni medmeti (Vidovič Muha 2000: 87).

3) **Posnemovalni medmeti**

Prevladuje REFERENCIALNA (brez izrecne omembe govorca) funkcija.

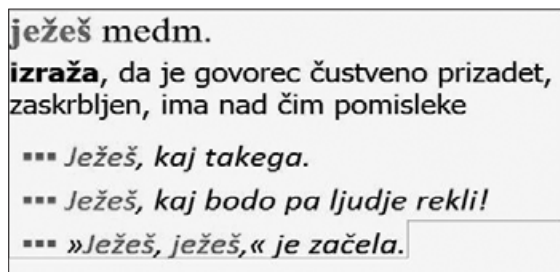
POSNEMA glas živali/zvok predmeta, naravnega pojava (**pri** (delovanju) predmeta, naravnem pojavu).

¹⁰ Zlasti v *Slovenski slovnici* (2000) in *Pravopisu* (2001).

1.3.1 Slovarski sestavki za zgolj medmete (različni pomeni lahko pripadajo različnim tipom)

a) Razpoloženski medmeti

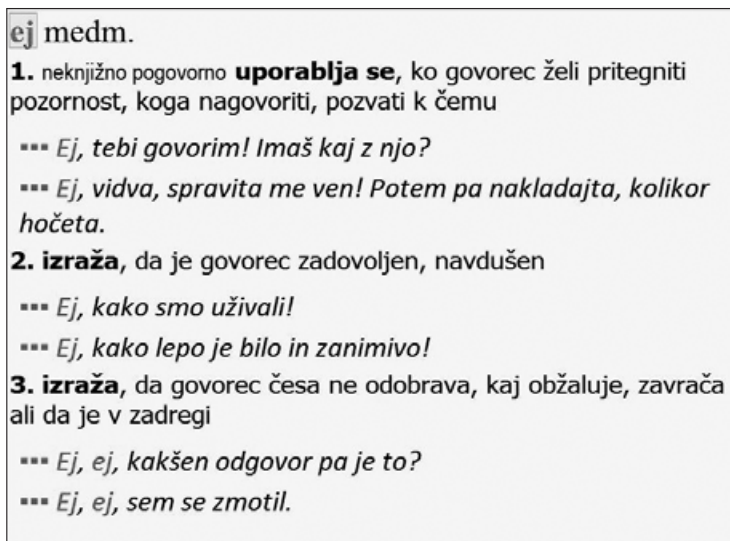
JEŽEŠ

Slika 1: Razpoloženski medmet *ježeš*.

Gre za tipični primer čustvenega odziva na konkretno situacijo, ki ustvarja razpoloženje, zato je uporabljen podtip razlage 'izraža, da (je) govorec ...' Razpoloženje je zaradi možnosti individualne obarvanosti težko opisati povsem jasno in izčrpno, zato so izbrane tri bistvene sestavine (*prizadetost, zaskrbljenost, pomisleki*), pri čemer bi bilo mogoče *pomislike* ločiti tudi v svoj (pod)pomen.

EJ (P₁ – velelni/pozivni)

Slika 2: Razpoloženski, v 1. pomenu velelni/pozivni medmet *ej*.

Tu je medmet v prvem pomenu velelni/pozivni, kar se odraža v razlagi '**uporablja se, ko govorec želi ...**' V preostalih dveh pomenih je medmet razpoloženski (kar odraža tudi razlaga), pri čemer se zlasti v 3. pomenu zopet kaže težavnost povsem jasnega in izčrpnega opisa; tudi tu bi bilo mogoče *zadrego* ločiti v svoj (pod)pomen. Opozorimo še, da 2. in 3. pomen predstavljata dve nasprotna pola vrednotenja, kar pri razpoloženskih medmetih ni redkost (v nadaljevanju prim. še *fak*).

b) Velelni/pozivni medmeti

PST

pst medm.

1. uporablja se, ko govorec koga želi pozvati, opomniti, naj bo tiho

*** *Pst. Poročila bomo gledali.*

*** *Pst, ne tako glasno!*

*** *Poslušaj. Pst, pst, prihaja. Slišiš?*

1.1 uporablja se, ko govorec koga želi pozvati, opomniti, naj o čem ne govori, kaj ohrani kot skrivnost

*** *Pst ... Ne povej nikomur!*

*** *»Pst.« Njegove oči so zasijale. »O tem, kar se je zgodilo včeraj, ne bova več govorila.«*

*** *»Pst!« jo je razburjeno posvaril. »O njih se ne pogovarjamo, še posebej ne o njem.«*

*** *Raje kakšnega tisočaka več namenijo za »vroče« naložbe, ki ne morejo zgrešiti in lahko, pst – iz zanesljivih virov –, zrastejo vsaj za 15 odstotkov na leto.*

Slika 3: Velelni/pozivni medmet *pst*.

Gre za tipični primer velelnega/pozivnega medmeta, zato je uporabljen podtip razlage '**uporablja se, ko govorec koga želi ...**' Pri glavnem pomenu gre za zahtevo po fizični tišini, v podpomenu pa za zahtevo po molku, nerazširjanju informacije.

b1) Odzivno-namerni medmeti

UPS [P₃, P₄]**ups medm.****1. izraža**, da je govorec neprijetno presenečen*** *Ups, ura bo dve, gremo domov.**** *Ups, nekaj se dogaja, sem si mislila sama pri sebi.**** *Ups, če nekaj takšnega trdi predsednik vlade, je zadeva resna.***2. uporablja se**, ko govorec želi koga opozoriti pred nepremišljenim, prenatrjenim dejanjem*** *Ups, ne tako hitro! Imate dovolj denarja za stroške poti?**** *Ups, s tem se pa jaz ravno ne bi preveč hvalila!**** *Ups! Ali ti veš, kdo sem jaz?***3. uporablja se**, ko se govorec želi komu spontano opravičiti za manjšo napako, nehoteno dejanje*** *Ups, oprostite, malce me je zaneslo.**** *Ne bom izpustil jope! ... Ups! Prezgodaj sem rekel!**** *Ups, malo sem zamešala stoletja in sploh sem vse skupaj zamešala.***4. uporablja se**, ko govorec želi komu pokazati ironičen odnos do popravka k povedanemu*** *Aja, ups ... pozabila sem, da ti tega ne bereš, ampak samo modruješ, čeprav nisi prebral.*Slika 4: Odzivno-namerni (v 3. in 4. pomenu) medmet *ups*.

Ker odzivno-namerni medmeti predstavljajo prehodni tip med razpoloženjskimi in velelnimi/pozivnimi, navadno nastopajo le v katerem od pomenov medmeta. Tak je tudi zgornji primer: v 1. pomenu je medmet razpoloženjski, v 2. velelni/pozivni, v 3. in 4. pomenu pa odzivno-namerni, kar se odraža tudi v razlagi '**uporablja se, ko (se) govorec želi komu ...**' Zunanja usmerjenost razlage je vidna v '**uporablja se**' in 'želi', medtem ko '**pokazati komu**' namesto '**pozvati ipd. koga**' kaže na prisotnost namere brez izrazitega poziva.

NO [P₂–P₄; medm. > člen.]

no medm.

1. uporablja se, ko govorec koga, ki se navadno obotavlja, želi spodbuditi, pozvati k čemu

*** *No, reci kaj!*

*** *No, le pojdi!*

2. uporablja se, ko govorec želi komu pokazati zadovoljstvo z napredkom, potekom situacije

*** *No, vidiš, saj gre.*

*** *No, to je zdaj urejeno.*

3. uporablja se, ko govorec želi komu dati neprosto voljno privolitev

*** *No, pa naj bo po tvojem.*

4. navadno podvojeno **uporablja se**, ko govorec želi komu pokazati, da kaj zavrača, je nejevoljen

*** *No, no, ni treba pretiravati.*

4.1 kot členek **izraža** zavrnitev, nestrpnost

*** *Bodi no malo bolj moder!*

*** *Beži no!*

5. kot členek **izraža** obotavljanje, pomislek

*** *No ja, bomo še videli, kako in kaj.*

6. kot členek **izraža** podkrepitev povedanega

Slika 5: Odzivno-namerni medmet (v 2., 3. in 4. pomenu) *no* s konverzijo v členek.

Tu imamo opravka s primerom, ko medmet prehaja v členek (na sliki vsi členkovni pomeni niso vidni). Omenili smo, da se to navadno dogaja pri razpoloženskih, kot prehodnih pa tudi pri odzivno-namernih medmetih. To je v zgornjem primeru dobro vidno: v 1. pomenu je medmet velelni/pozivni (prisoten je izrazit poziv, spodbuda k dejanju, pri čemer se naslovnik obotavlja), medtem ko je od 2. do 4. pomena odzivno-namerni, kar se odraža v razlagi '**uporablja se, ko govorec želi komu ...**' V primerjavi s 1. pomenom izstopa odsotnost izrazitega poziva, čeprav namera pokazati svoj odziv je prisotna.

b2) Pozdravni medmeti

ADIJO

 adijo medm.

1. knjižno pogovorno **uporablja se**, ko govorec pozdravi koga, zlasti znanca, ob slovesu

- *** *Hvala in adijo, pa zapri vrata za seboj.*
- *** *No, pa adijo, se vidimo, morava iti!*
- *** *Potem je umolknila, me spet objela, zaklicala adijo in odhitela po stezi.*
- *** *Ko zjutraj vstopim v kombi, pozdravim šoferja z dobro jutro, ko izstopim, pa rečem adijo.*

2. kot samostalnik **pozdrav**, zlasti znanca, ob slovesu

- *** *V zanosu sreče, pomešane s smrtno grozo, sem na koncu jezika že imel iskreni adijo, pa sem v zadnjem hipu iz previdnosti raje zaželel: »Nasvidenje.«*

2.1 slovo

- *** *Odločil sem se, da je nastopil pravi trenutek za adijo modnemu svetu.*
- *** *Nastopal je vse redkeje, dokončni adijo pa je napovedal za pomlad 1983.*

Slika 6: Pozdravni medmet *adijo* s konverzijo v samostalnik.

Gre za primer pozdravnega medmeta, pri katerem konativna funkcija že lahko prehaja v fatično, zato je v razlagi izpostavljeno le '**uporablja se, ko govorec ...**' (brez želi). V 2. pomenu in podpomenu je vidna konverzija medmeta v samostalnik.

ŽIVJO

živjo medm.

1. knjižno pogovorno **uporablja se**, ko govorec pozdravi koga, zlasti znanca

*** »Živjo,« me je pozdravil in se ustavil.

*** »Živjo, Branči,« me ustavi postavna urejena ženska mojih let v elegantnem hlačnem kostimu, ki me zelo očitno kar dobro pozna.

*** »Živjo, ljubica. Te ne zebe brez plašča?«

*** Andrej, živjo, Uroš pri telefonu.

*** Živjo, kako?

*** »Živjo, grem«, sem zaklical vsem in dodal, »kje je pa tukaj stranišče?«

*** Končno se je zganil, zmignil z rameni in nekam mlaskajoče izjavil, no, potem pa nič, živjo in dobro se imej, ter odkolovratil.

2. kot samostalnik **pozdrav**, zlasti znanca

*** Z živjo smo pozdravljali prijatelja na drugi strani sobe.

*** Vse bo skrajno poslovno in z Jackom si najbrž ne bova mogla reči kaj več kot uradni živjo.

*** Ko sva prišla v lokal, sva izmenjala le zadržani »živjo« in »kako si«, potem pa sva se pogreznila v tišino.

Slika 7: Pozdravni medmet *živjo* s konverzijo v samostalnik.

Tudi tu gre za primer tipičnega pozdravnega medmeta z emotivno do fatično funkcijo, le da **živjo** v nasprotju z **adijo** nastopa zlasti ob prihodu, vzpostavljanju stika (čeprav ne izključno, kakor kažeta zadnja dva zgleđa pri 1. pomenu). Tudi tu je prisotna konverzija medmeta v samostalnik.

POZDRAVLJEN [izpridevniška konverzija, P₂]**pozdravljen prid.****1. ki ne povzroča več bolečin, motenj v delovanju organizma**

▶ vzorec: PBZ sbz

- pozdravljena poškodba ● pozdravljeno koleno
- *Rokometas̄ je po pozdravljeni poškodbi uspešno nadaljeval kariero.*
- *Optimizem mu vliva tudi pozdravljeno koleno, ki mu ne povzroča več preglavic.*

*** *Poškodbe še niso povsem pozdravljene, vendar vsak dan vadim po posebnem programu.*

2. kot medmet, kot nagovor uporablja se, ko govorec koga pozdravi

- *** *Pozdravljeni, gospod Novak.*
- *** *Lepo pozdravljeni, gospe in gospodje.*
- *** *Pozdravljeni, dragi bralci!*

2.1 ekspresivno uporablja se, ko govorec koga ali kaj pozdravi, sprejme z radostjo, zanosom

- *** *Pozdravljeni, moji otroci, moji trije golobčki, moje veselje!*
- *** *Pozdravljen, brat Slovenec!*
- *** *Pozdravljena, pomlad, čakali smo te!*
- *** *Za mano zopet noč brez spanca, pozdravljen, dan in sonce!*

Slika 8: Pozdravni izpridevniški konverzni medmet *pozdravljen*.

Ob konverzijah medmeta v samostalnik navajamo še primer konverzije izdeležniškega pridevnika v medmet (v 2. pomenu in podpomenu). Konverzijo upravičuje zlasti funkcija, ki ji sledi tudi razlaga (tudi ob pridevniški razlagi bi izstopala medmetnost: *ki ga govorec pozdravi*), ne pa tudi oblika, ki ohranja pridevniške značilnosti, zlasti kongruentnost.

c) Posnemovalni medmeti

HOV

hov medm.**1.** navadno podvojeno **posnema** oglašanje psa

*** *»Hov, hov!« se je oglasil pes pod oknom.*

*** *Pes me razumevajoče pogleda, navdušeno bevskne hov in mi položi levo taco na laket.*

2. kot samostalnik, navadno podvojeno **oglašanje** psa

*** *Ko so šli mimo prve kmetije, jih je z glasnim hov hov pozdravil velik črn mešanec.*

*** *Moj ovčar je zaduhal mačji zbor, čeprav ga je od njega ločila visoka zidana ograja; mogočni nižani hov-hov in mačke so se razbežale.*

2.1 podvojeno, otroško pes

*** *Svoje ime – Lesi – ima prijazen in dobrodušen hišni hov hov, ki se nikakor ne more sprijazniti s svojim izgnanstvom.*

*** *»Teta ima hov hov!« Pri tem je s svojo rokico kazala na kužka.*

Slika 9: Posnemovalni medmet *hov* s konverzijo v samostalnik.

Gre za posnemovalni medmet s prevladujočo referencialno (ob nastanku medmeta lahko izhodiščno tudi poetsko in emotivno) funkcijo, zato govorec v razlagi ni izpostavljen. Podobno kot pri številnih pozdravnih medmetih je tudi tu vidna konverzija v samostalnik: najprej oglašanje, nato pa še njegov nosilec (sicer zlasti v otroškem govoru).

MIJAV

mijav medm.**1. posnema** oglašanje mačke

... »*Mijav, mijav,*« se je oglasil maček.

... *Muc, muc, mijav.*

2. kot samostalnik **oglašanje** mačke

... *Od nekod se zasliši mijav.*

... *Zaprla je vrata pred mačkovim vprašujočim mijavom.*

Slika 10: Posnemovalni medmet *mijav* s konverzijo v samostalnik.

Podobno kot v predhodnem primeru gre za posnemovalni medmet s konverzijo v samostalnik (tokrat samo oglašanje, ni pa pomenskega razvoja do živali kot nosilca oglašanja).

1.3.2 Slovarski sestavki za medmete s konverzijo v členke

Kot že omenjeno, je temeljni pogoj za možnost prehajanja medmetov v členke **prekrivnost** komunikacijske funkcije (emotivna) – tj. pri medmetu je (ob čustvenem odzivu na konkretno situacijo) vidna **vsaj delna prisotnost ocene, vrednotenja**. Presečno polje s členki zato tvorijo zlasti **razpoloženski** in **odzivno-namerni** medmeti.

BLJAK [medm. > člen.]

↩ **bljak** medm.

1. izraža, da se govorcu kaj gnusi, mu je zoprno, vzbuja odpor

*** *Bljak, smrdi.*

*** *Iz zgornjih bazenov tisto umazano vodo polivajo v spodnje bazene, bljak, svinarija.*

1.1 povedkovnik z glagolom *biti* komu, čemu **pripisuje** lastnost gnusa, zoprnosti, odpora

▶ vzorec: Vez-gbz bljak

- *Ima preveč tatujev; še posebej tisti okoli stegna mi je bljak.*
- *Gospodična je naravnost čudovita, obleka je pa bljak!*

2. izraža, da govorcu kaj vzbuja odpor, se mu zdi neupravičeno, vredno prezira

*** *Vedno negativno razmišljanje, kritike in pljuvanje ... bljak, slabo mi je od vsega tega.*

*** *Sram vas bodi, bljak.*

2.1 kot členek **izraža** neodobravanje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira

*** *No, dosegla je svoje, so bili pa zato sošolci ob maturanca, bljak pa taka zmaga!*

Slika 11: Razpoloženjski medmet *bljak* s konverzijo v členek.

Opravka imamo s tipičnim razpoloženjskim medmetom; v razlagi stoji govorec v dajalniškem logičnem osebku: '**izraža, da se govorcu ...**' Drugi tipi medmetov niso navzoči v nobenem pomenu. Pri 1. pomenu gre predvsem za fizični gnus, odpor, ki se pojavlja tudi v povedkovniški vlogi, kar je izpostavljeno v podpomenu. Pri 2. pomenu medmet izraža odpor, neodobravanje, ki se tiče bolj določenega načina ravnanja; ta pomen ima ob izrazitejši vezanosti takega odpora, neodobravanja na del povedi (zlasti samostalnik) konverzijo v členek. Ob sicer minimalni pomenski razliki izpostavitve členkovne konverzije upravičujejo vsi v poglavju 1.4 izpostavljeni kriteriji: znotraj-stavčna modifikacija, fonetična vezanost na modificirano (pogosto v nizu s še enim členkom, *pa*), pri čemer modifikacija obsega vrednotenje, oceno.

FUJ [medm. > člen.]

fuj medm.

1. izraža, da se govorcu kaj gnusi, mu je zoprno, vzbuja odpor

*** *Dvakrat se je pokakala na travniku, za sosedovo garažo pa je hodila lulat.*

Fuj, kako je smrdelo!

*** *Zdravila, ki mi jih je dal zdravnik, mi nič ne pomagajo. Pa še tako grenka so, fuj!*

1.1 povedkovnik z glagolom *biti* komu, čemu **pripisuje** lastnost gnusa, zoprnosti, odpora

*** *Postregla nam je z zanimivim receptom za shujševalno juho, ki je po njenih besedah blaaazno učinkovita, po mojih pa blaaazno zanič (okus je fuj!).*

*** *Ko mama zaposli otroke mimo običajnih demokratičnih norm in jim polni žepe z našim denarjem, pa je fuj.*

2. izraža, da govorcu kaj vzbuja odpor, se mu zdi neupravičeno, vredno prezira

*** *Publika je po premieri protestirala, žvižgala in vpila »Fuj«!*

*** *Človeku gre na bruhanje, ko spremlja vsak dan nove afere, ki so najbrž le vrh ledene gore! Fuj, barabe pokvarjene!!!*

2.1 kot členek **izraža** neodobranje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira

*** *Samo nastopaštvo ga je, fuj volilci, ki ste ga volili!*

*** *Ma fuj pa taka država, vse nam bodo pobrali.*

*** *Fuj ste pokvarjeni vsi, fuj!*

Slika 12: Razpoloženski medmet *fuj* s konverzijo v členek.

Tudi v tem primeru velja podobno kot v zgornjem: medmet je samo razpoloženski, zopet je prisotna tudi povedkovniška vloga. Členkovna konverzija je pomensko zelo blizu medmetu v 2. pomenu, vendar pa je po kriterijih, izpostavljenih v poglavju 0.4, njena izpostavitve upravičena: tu je v zglelih dobro vidna vezanost modifikacije tako na samostalnik (*fuj volilci, fuj pa taka država*) kot na lastnostni pridevnik v povedkovem določilu (*Fuj ste pokvarjeni*).

FAK [medm. > člen.]

<p>fak medm.</p> <p>1. neknjižno pogovorno, vulgarno izraža, da je govorec nad čim neprijetno, negativno presenečen, česa ne odobrava</p> <p>*** <i>Fak ej, kakšni bedniki zafrustrirani, je kdo od vas sploh prebral članek?</i></p> <p>*** <i>»O, fak, ni tople vode,« je bilo edino, kar sem pod tušem še lahko znil skozi stisnjene zobe.</i></p> <p>*** <i>Fak no, tako mlad pa že s tumorjem in s tako hudimi posledicami.</i></p> <p>*** <i>Mislím, fak no, ne morem verjeti!</i></p> <p>1.1 neknjižno pogovorno, ekspresivno izraža, da je govorec nad čim prijetno, pozitivno presenečen, kaj odobrava</p> <p>*** <i>Fak no, kako dober album je tole, še posebej v času, ko hip hop uničujejo elektronski debili.</i></p> <p>*** <i>Fak ej, čisto preveč hud film!</i></p> <p>2. neknjižno pogovorno, ekspresivno izraža podkrepitev trditve</p> <p>*** <i>Fak ej, kako pogrešam tista leta.</i></p> <p>3. kot členek, neknjižno pogovorno, vulgarno izraža neodobranje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira</p> <p>*** <i>Kaj se dogaja z državo, ki dopušča lažnivim golobom, da previsoko letajo? Fak pa tak sistem.</i></p>

Slika 13: Razpoloženski medmet *fak* s konverzijo v členek.

Tudi v tem primeru velja podobno kot pri *bljak* in *fuj*, tj. medmet je zgolj razpoloženski, le da tokrat v nobenem pomenu ne nastopa v povedkovniški vlogi. 1. pomen in njegov podpomen predstavljata dva nasprotna (tu celo skrajna) pola vrednotenja, kar pri razpoloženskih medmetih ni redkost (zgoraj prim. še *ej*). Pri 2. pomenu kljub temu, da je medmet razpoloženski, govorec v razlagi ni izpostavljen, saj gre zgolj za poudarjanje trditve, ne toliko za sam odziv. V 3. pomenu, ki je členkovni, je dobro vidna vezanost modifikacije na samostalnik kot del povedi (zopet v nizu s še enim členkom, *pa*) – gre torej za znotrajstavčno modifikacijo.

NO [medm. (pozivni > odzivno-namerni) > člen.]

<p>no medm.</p> <p>1. uporablja se, ko govorec koga, ki se navadno obotavlja, želi spodbuditi, pozvati k čemu</p> <p>--- <i>No, reci kaj!</i></p> <p>--- <i>No, le pojdi!</i></p> <p>2. uporablja se, ko govorec želi komu pokazati zadovoljstvo z napredkom, potekom situacije</p> <p>--- <i>No, vidiš, saj gre.</i></p> <p>--- <i>No, to je zdaj urejeno.</i></p> <p>3. uporablja se, ko govorec želi komu dati neprostovoljno privolitve</p> <p>--- <i>No, pa naj bo po tvojem.</i></p> <p>4. navadno podvojeno uporablja se, ko govorec želi komu pokazati, da kaj zavrača, je nejevoljen</p> <p>--- <i>No, no, ni treba pretiravati.</i></p> <p>4.1 kot členek izraža zavrnitev, nestrpnost</p> <p>--- <i>Bodi no malo bolj moder!</i></p> <p>--- <i>Beži no!</i></p> <p>5. kot členek izraža obotavljanje, pomislek</p> <p>--- <i>No ja, bomo še videli, kako in kaj.</i></p> <p>6. kot členek izraža podkrepitev povedanega</p> <p>--- <i>No tako hudo pa spet nil</i></p> <p>--- <i>No dajte, ne pretiravajmo!</i></p> <p>--- <i>No prav, pa vztrajajmo pri svojem.</i></p> <p>7. kot členek izraža presenečenje, začudenje</p> <p>--- <i>Glej si ga no, kaj si privošči!</i></p> <p>8. kot členek navezuje se na prej povedano, zlasti ob pomisleku</p> <p>--- <i>Če ne bomo sodelovali, <u>no potem res nimamo kaj pričakovati.</u></i></p>

Slika 14: Razpoloženski in odzivno-namerni medmet *no* s konverzijo v členek.

No smo že obravnavali pri velelni/pozivnih in odzivno-namernih medmetih. Prisotnost slednjih je poleg razpoloženskih temeljni pogoj, da medmet lahko prehaja v členek. To je v zgornjem primeru dobro vidno: v 1. pomenu je medmet velelni/pozivni (prisoten je izraziti poziv, spodbuda k dejanju), medtem ko je od 2. do 4. pomena odzivno-namerni, kar se odraža v razlagi **„uporablja se, ko govorec želi komu ...“**

Sledijo členkovni pomeni, pri katerih je modifikacija znotrajstavčna in vezana na konkretni del povedi, s katerim (konverzni) členek tvori tudi fonetično celoto, pri čemer členek večinoma stoji pred modificiranim delom (*no ja, no tako hudo, no dajte, no prav, no potem*), zlasti za glagolom v velelniku pa je lahko tudi zapostavljen (*bodi no, glej no*). (Konverzni) členek ob vezanosti na veznik z njim tvori novo vezniško celoto, v katero je v primerjavi z veznikom brez člena vnesen sorazmerno izrazit delež subjektivne ocene, vrednotenja – Če ne bomo sodelovali, potem res nimamo kaj pričakovati : Če ne bomo sodelovali, no potem res nimamo kaj pričakovati.

1.3.3 Slovarski sestavki za drugotne (konverzne) medmete

PIZDA

<p> pizda ž</p> <p>1. vulgarno ničvredna, prezira vredna oseba</p> <p>▶ vzorec: pbz SBZ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● navadna pizda <ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Celo zelo dobro ga poznam, vam pa kar takoj povem, da je ena navadna pizda.</i> ▪ <i>Mene ne bo ena pizda zajebavala!</i> ▪ <i>Pejmo malo zajebavat te pizde dolgočasne pjanske kmetavzarske!</i> <p>1.1 vulgarno, kot psovka izraža prezir govorca, negativen, odklonilen, sovražen odnos do koga</p> <p>▶ vzorec: pbz SBZ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● prekleta pizda <ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Ubil te bom, prekleta pizda smrdljiva!</i> ▪ <i>Pa kaj, kurca, nakladaš, ti zmešana stara pizda!</i> <p>2. vulgarno vagina</p> <p>▶ vzorec: pbz SBZ</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Njegove ustnice in vlažni jezik so bile vse bližje njeni vroči pizdi, ki so jo njegovim očem še vedno skrivale njene hlačke.</i> <p>3. vulgarno, kot medmet izraža podkrepitev trditve</p> <ul style="list-style-type: none"> *** <i>Pizda, res je zgedala presrana.</i> *** <i>Pizda, zgleda, da se ji je čisto zmešalo!</i> *** <i>Sam pri sebi mislil, o, pizda, kakšen sam sebe poln tip.</i> *** <i>Pa ja ne želiš, da te spomnim na tvoje pizdarije, ne me jebat, o, pizda, koga ti zajebavaš.</i> <p>3.1 vulgarno, kot medmet izraža, da je govorec prestrašen, presenečen</p> <ul style="list-style-type: none"> *** <i>Pizda, kaj je bil ta šum?</i> *** <i>Pizda, kaj pa ti je? Da ni srce?!</i> <p>4. vulgarno, kot členek izraža negotovanje nad čim, nestrpen, negativen, odklonilen odnos do česa</p> <ul style="list-style-type: none"> *** <i>Forumaši, pa kaj pizda jamrate.</i>

Slika 15: Razpoloženski izsamostalniški konverzni medmet *pizda*.

Na koncu si oglejmo še nekaj primerov drugotnih (konverznih) medmetov. Najpogosteje nastajajo iz samostalnikov, razpoloženski medmeti pogosto iz takih, pri katerih vsaj del pomena predstavlja vrednotenje, ocena predmetnosti. To je vidno tudi v zgornjem primeru, pri čemer prvi medmetni pomen (3.) predstavlja predvsem poudarjanje trditve, ne toliko sam odziv na konkretno situacijo. Zato pa je ta dobro viden v podpomenu (3.1). Znotrajstavčna modifikacija in njena vezanost na del povedi (*kaj jamrate*) upravičuje izpostavitev tudi členkovne konverzije (4. pomen).

TRESK

<p>tresk m</p> <p>1. močan, prediren zvok, zlasti ob udarcu česa ob kaj, padcu, lomljenju</p> <p>▸ vzorec: gbz SBZ6</p> <ul style="list-style-type: none"> ● s treskom odpreti, zapreti (se), zaloputniti ● s treskom pasti • <i>Vrata so se za njim s treskom zaprla.</i> • <i>Sunkovito sem se obrnila, in kovček je s treskom padel na tla.</i> • <i>Strahotni pritiski gline so že v nekaj mesecih zvilii železno podporje, kot da bi bilo iz gume, medtem ko so leseni opaži nad njimi s treskom razpadali v trske.</i> <p>▸ vzorec: pbz SBZ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● glasen, močen tresk • <i>Z glasnim treskom je metala krožnike v plastično vedro.</i> <p>▸ vzorec: SBZ sbz2</p> <ul style="list-style-type: none"> ● tresk vrat • <i>Hotelsko tišino zmoti tresk vrat.</i> <p>▸ vzorec: gbz SBZ4</p> <ul style="list-style-type: none"> ● slišati, zaslišati tresk • <i>Ko sem pospravljala sobo, sem zaslišala tresk vhodnih vrat.</i> <p>▸ vzorec: SBZ1 gbz</p> <ul style="list-style-type: none"> ● tresk se zasliši • <i>Slišalo se je strahotno lomljenje, tresk in zvenket.</i> <p>1.1 udarec, ki ga spremlja tak zvok</p> <p>*** <i>Dinamično evokativno glasbo so preglasili samo pogosti hrupni treski na odrske deske.</i></p> <p>*** <i>Treba je zamahovati v pravih trenutkih in jih vmes grabiti za vrat, čemur sledi tresk po buči.</i></p> <p>1.2 kot medmet posnema tak zvok</p> <p>*** <i>Bum, tresk, au! Na srečo sem se samo malo odrgnila, avto nekega človeka pa jo je tudi dobro odnesel.</i></p> <p>*** <i>Zmeraj loputa z vrati; v vseh letih, kar dela tukaj, jih ni še nikoli tiho zaprla. Zmeraj tresk, tresk.</i></p> <p>*** <i>Tresk! Z desno roko mu je primazala zvočno klofuto.</i></p> <p>*** <i>Šel sem po gozdu, ko je nenadoma pred mano zrasel velik jurček in jaz tresk vanj.</i></p> <p>2. močan, prediren zvok ob udaru strele</p> <p>*** <i>Ob vsakem blisku se je prestrašeno cvileč stisnil k nogam in miže od groze pričakoval tresk in grmenje.</i></p>

Slika 16: Posnemovalni izsamostalniški konverzni medmet *tresk*.

Ta primer predstavlja poleg razpoloženskih drug pogost tip drugotnih (konverznih) medmetov, in sicer posnemovalne medmete. Pri teh pogosto ni najbolj enostavno določiti, kaj je (bilo) prvotno: medmet ali (potencialno tudi iz medmeta prek glagola) samostalniki ali oboje hkrati (gl. tudi Stramljič Breznik 2014: 52). Pri sinhronem opisu si lahko pomagamo tudi s pogostostjo enega ali drugega v gradivu oz. njegovo pomensko razvitostjo, pri čemer je dokončna ocena vedno do neke mere arbitrarna. Pri *tresk* je tako na prvem mestu samostalniki, medmet pa je kot konverzni uvrščen v podpomen (1.2). Opozorimo še na zadnji stavčni zgled pri medmetnem po-

menu, ki nakazuje možnost še ene konverzije – prehoda medmeta v glagol: *jaz tresk vanj* ~ ‚sem se [s takim zvokom] zaletel vanj‘ (gl. tudi Stramljič Breznik 2014: 51); ali bo taka konverzija izpostavljena kot svoj (pod)pomen, je seveda odvisno od njene pogostosti.

POZDRAVLJEN [Izpridevniška konverzija, P₂]

pozdravljen prid.

1. ki ne povzroča več bolečin, motenj v delovanju organizma

▸ vzorec: PBZ sbz

● pozdravljena poškodba ● pozdravljeno koleno

▪ *Rokometaš je po pozdravljeni poškodbi uspešno nadaljeval kariero.*

▪ *Optimizem mu vliva tudi pozdravljeno koleno, ki mu ne povzroča več preglavic.*

*** *Poškodbe še niso povsem pozdravljene, vendar vsak dan vadim po posebnem programu.*

2. kot medmet, kot nagovor **uporablja se**, ko govorec koga pozdravi

*** *Pozdravljeni, gospod Novak.*

*** *Lepo pozdravljeni, gospe in gospodje.*

*** *Pozdravljeni, dragi bralci!*

2.1 ekspresivno **uporablja se**, ko govorec koga ali kaj pozdravi, sprejme z radostjo, zanosom

*** *Pozdravljeni, moji otroci, moji trije golobčki, moje veselje!*

*** *Pozdravljen, brat Slovenec!*

*** *Pozdravljena, pomlad, čakali smo te!*

*** *Za mano zopet noč brez spanca, pozdravljen, dan in sonce!*

Slika 17: Pozdravni izpridevniški konverzni medmet pozdravljen.

To konverzijo izdeležniškega pridevnika v medmet (v 2. pomenu in podpomenu) smo si že ogledali pri pozdravnih medmetih. Konverzijo upravičuje zlasti funkcija, ki ji sledi tudi razlaga (tudi ob pridevniški razlagi bi izstopala medmetnost: *ki* ga govorec pozdravi), ne pa tudi oblika, ki ohranja pridevniške značilnosti, zlasti kongruentnost.

2 Zaključek

Z upoštevanjem aktualnega gradiva se je potrdila in deloma še dopolnila dosedanja tipologija medmetov. V ta namen je bilo potrebno še enkrat ažurirati tudi glavne razločevalne lastnosti med medmeti in členki. Na podlagi bolj domišljene tipologije medmetov, ki se je potrjevala s pregledom obsežnega gradiva, se je izoblikovala tudi tipologija razlag za medmete, kar je bistveno za natančnejši in jasnejši pomenski opis medmetov v novem slovarju slovenskega jezika.

S slovaropisnega vidika so se sestavile tipske razlage: a) razpoloženski medmeti: 'izraža, da (je) govorec [...]', b) velelni/pozivni medmeti: 'uporablja se, ko govorec koga želi [...]', b1) odzivno-namerni medmeti: 'uporablja se, ko govorec želi komu [...]', b2) pozdravni medmeti: 'uporablja se, ko govorec [...] (brez želi)', c) posnemovalni medmeti: 'posnema oglašanje [...] /zvok [...] /zvok pri [...]'. Znotraj slovarskega sestavka so bistveni prehodi iztočnice iz ene medmetne vloge v drugo, kar je v obravnavi pokomentirano ob posameznem zgledu. Bistveni del medmetne rabe pa so tudi konverzije, ki zahtevajo ustrezno utemeljen slovarski prikaz.

VIRI IN LITERATURA

Akademický slovník současné češtiny. Na spletu.

Alena ČERMÁKOVÁ idr., 2016: *Kapitoly z koncepcje Akademického slovníku současné češtiny*. Ur. P. Kochová, Z. Opavská. Praga: Ústav pro jazyčeský AV ČR.

Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na spletu.

Gigafida, korpusna besedilna zbirka. Na spletu.

Roman JAKOBSON, Morris HALLE, 1956: *Fundamentals of Language*. S'Gravenhage: Mouton.

Roman JAKOBSON, 1960: Closing Statement: Linguistics and Poetics. *Style in Language*. Ur. T. Sebeok. New York: Columbia University Press.

Josef MISTRÍK, 1959: K otázke částic v slovenčine. *Jazykovedné štúdie* 4. 201–28.

Morfológia slovenského jazyka, 1966. Bratislava: Slovenská akadémia vied.

Andrej PERDIH, 2016: *Splošni razlagalni slovarji slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Irena STRAMLIJČ BREZNIK, 2014: *Medmeti v slovenskem jeziku*. Maribor: Pivec.

Tolkovyj slovar' ruskogojazyka. Na spletu.

Tolkovyj slovar' Ušakova. Na spletu.

Jože TOPORIŠIČ, ¹1976, ²2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

--, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.

Ada VIDOVIČ MUHA, 1984: *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*. *Slavistična revija* 32/2. 142–55.

--, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: ZIFF, Partizanska knjiga.

--, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.

--, 2003: Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata. *Drugo slovensko-*

- hrvaško slavistično srečanje: Zbornik referatov. Ur. V. Požgaj Hadži. Ljubljana: FF. 37–48.
- , 2007: Izrazno-pomenska tipologija poimenovanj. *Slavistična revija* 55/1–2. 399–408.
- , 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst (poudarek na povedku in členu). *Slavistična revija* 63/4. 389–406.
- Viktor Vladimirovič VINOGRADOV, 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoe učebno-pedagogičeskoe izdatel'stvo Ministerstva prosvetščenija RSFSR.
- Wielki słownik języka polskiego*. Na spletu.
- Andreja ŽELE, 2014: *Slovar slovenskih členkov* (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

SUMMARY

This article comments on the typology of interjections and presents theoretical criteria for differentiating interjections from particles in particular, and the applied lexicological presentation of interjections is accompanied by a new typology of dictionary definitions for interjections and by critical commentary. The typology of interjections to date is confirmed and partially supplemented by taking into account current material. For this purpose, it was also necessary to once again update the main qualities differentiating interjections from particles. Based on a more developed typology of interjections, supported by a review of extensive material, a typology of definitions for interjections was also worked out, which is essential for a more precise and clearer semantic description of interjections in the new standard Slovenian dictionary. From the lexicographic perspective, the following type definitions were developed: a) interjections of mood, 'expressing that the speaker (is) . . .'; b) conative/imperative interjections, 'used when the speaker wishes someone to . . .'; b1) reactive-intentional interjections, 'used when the speaker wishes someone . . .'; b2) interjections of greeting, 'used when the speaker . . . (without wishing)'; and c) onomatopoeic interjections, 'imitating the sound/noise of . . .'. Within a dictionary entry there are clear transitions of a headword from one interjectional role to another, which in the discussion is commented on with an individual example. An essential aspect of the use of interjections is also conversion, or zero derivation, which requires a suitable well-grounded lexicological presentation.